

OGRODY ZAMKOWE

Zamki obronne, sytuowane w miejscach mało dostępnych i obwarowane, miały mało wolnej przestrzeni. Toteż ogrody w obrębie zamków były małe, położone w różnych miejscach, w zależności głównie od topografii terenu, nie wiązały się więc kompozycyjnie ze sobą, ani z otaczającymi zabudowaniami zamkowymi. Często również zakładano ogrody poza murami, nieraz w znacznej odległości od zamku, zwłaszcza gdy był on położony na stromym wzgórzu. Zależnie od usytuowania ogrodu, a także od wielkości samego zamku, jego znaczenia i zasobności, były to różne rodzaje ogrodów o charakterze wyłącznie ozdobnym (*hortus conclusus*, ogrody zabaw), ozdobno-użytkowym (zielnik) lub użytkowym (sady, winnice, chmielniki, warzywniki). Różniły się też wielkością. W skromnych założeniach zamkowych występowały w obrębie murów małe ogródki ozdobne – zazwyczaj tylko *hortus conclusus* lub czasem tylko niektóre jego elementy, poza murami zaś niewielkie ogrody użytkowe. Natomiast w zamkach dużych i bogatych program ogrodowy był odpowiednio zróżnicowany i zajmował znaczną powierzchnię.

Hortus conclusus

Hortus conclusus to pojęcie oznaczające ogród zamknięty, wydzielony z otoczenia murem. Zazwyczaj ogrody te, zakładane były przez osoby świeckie, przy rezydencjach (zamkach), jednak nie pozbawione były związków z symboliką i znaczeniem religijnym. Ich znaczenie wiązało się z wyobrażeniem idealnego ogrodu, takiego jakim był rajski ogród. Starano się więc w obrębie przestrzeni ogrodowej wprowadzić rozmaite rośliny, pięknie kwitnące kwiaty, drzewa (również owocowe). Symbolika tego ogrodu zmierzała ku symbolice maryjnej. Poeci tamtego czasu podkreślali, że Panna Maria była niczym „ogród zamknięty”. Sadzono tu różne kwiaty jak: lilie, irysy i fiołki oraz krzewy, a także zioła aromatyczne: rutę, mięte, szaflwię, majeranek, a gdy ogród był dość obszerny, również i drzewa. Do grupy szczególnie cenionych roślin maryjnych należały: lilie, fiołki i róże.

Hortus conclusus stanowiły tło w licznych przedstawieniach scen religijnych, a w tym przede wszystkim Zwiastowania. Tym zazwyczaj niewielkim ogrodem, ulokowanym często pod oknami komnat mieszkalnych, a otoczonym z pozostałych stron zewnętrznym murem zamkowym, najczęściej opiekowały się kobiety. Bogatą roślinność ozdobną uzupełniały stojące samodzielnie lub pod murem darniowe ławy do siadania, pergole do spacerów, pokryte pnącymi różami oraz ozdobne fontanny lub studnie. Ponieważ często i chętnie sadzono róże, ogródki te nazywano też różanymi. Początkowo małe ogrody, począwszy od drugiej połowy XIII wieku oraz w XIV i XV wieku, rozwinęły się w duże założenia. Ich wygląd jest znany z wielu współczesnych przedstawień malarskich, zwłaszcza tzw. miniaturowych i książkowych, ze scenami rodzajowymi i religijnymi. Widok *hortus conclusus* przedstawia np. miedzioryt z połowy XV wieku, nieznanego artysty z Dolnej Nad-

Ryc. 55. Widok małego ogrodu ozdobnego, Madonna w ogrodzie, *hortus conclusus*, ok. 1410 r.

renii. Na obszernej polanie z krętym strumykiem stoi w środku sześcioboczny stół, zastawiony naczyniami i potrawami. Wokół niego stoją trzy pary zajętych sobą osób, a trzy inne leżą na łące, grają, śpiewają, zrywają kwiaty (ryc. 55).

Ogrody zabaw

Ogrody o charakterze rozrywkowym były urządzane głównie poza murami zamkowymi. Służyły one jako miejsce spotkań i zabaw dworskich, stąd też miały bardziej urozmaicony program. Jednym z bardziej charakterystycznych elementów była łąka kwietna. Stanowiła ona otwartą przestrzeń, pokrytą murawą i otoczoną drzewami i kwitnącymi krzewami. Niekiedy cały ogród nazywano „łąką kwietną” albo „ogrodem miłości” (ryc. 56).

Darń łąki wzbogacały zazwyczaj liczne kwiaty, dobrze widoczne w przedstawieniach malarskich mniejszych fragmentów ogrodu. Były to kwitnące, dziko rosnące kwiaty, jak: stokrotka (*Bellis perennis*), orlik (*Aquilegia vulgaris*), dzwonek (*Campanula*), krokus (*Crocus vernus*), nagietek (*Calendula*), konwalia (*Convallaria maialis*), pierwiosnek (*Primula officinalis*), fiołek (*Viola odorata*), goździk (*Dianthus*), bratki (*Viola tricolor*), przebiśnieg (*Galanthus nivalis*). Kwiaty wysokie, jak np. malwa